

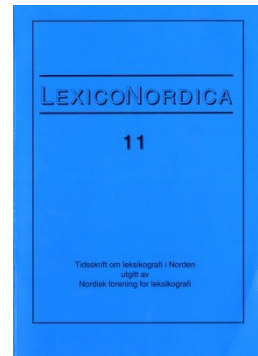
# LexicoNordica

Forfatter: Riitta Eronen [Litterär ordbok som inbjuder till nöjesläsning]

Anmeldt værk: Yrjö Hosiaislouma. 2003. *Kirjallisuuden sanakirja*. WSOY

Kilde: LexicoNordica 11, 2004, s. 229-234

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>



© LexicoNordica og forfatterne

## Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

## Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Riitta Eronen

## Litterär ordbok som inbjuder till nöjesläsning

Yrjö Hosiaisuoma: *Kirjallisuuden sanakirja*. WSOY 2003.

Den finska litterära ordboken *Kirjallisuuden sanakirja* av Yrjö Hosiaisuoma kom ut år 2003, och boken har fått ett i huvudsak varmt mottagande. Det är fråga om ett omfattande verk: 1 408 uppslagsord och över 1 000 sidor. Något motsvarande verk har inte tidigare funnits på finska. Litteraturstuderandena har fått lära sig termer på olika håll, och de som läser litteraturkritik har ibland fått nöja sig med att förstå texten endast i stora drag. Det är först på senare tid som terminologi med ursprung i de nya teorierna, ofta lanserad av franska filosofer och samhällsvetare och tung för den finske läsaren, har kommit in i finska uppslagsverk och ordböcker.

Den nya litterära ordboken har ingen förebild på finskt håll; de tidigare termsamlingarna har varit föga omfattande, och den föregående litterära handboken på finska, *Otavan kirjallisuustieto* (1990), behandlar främst författare och deras verk och innehåller få termer. Hosiaisuoma uppger att hans främsta förebild och källa har varit J.A. Cuddons personliga och inspirerande verk *The Penguin Dictionary of Literary Terms* (1991). Hosiaisuomas litterära ordbok innehåller också en omfattande förteckning över andra källor, och i ordartiklarna ges rikligt med hänvisningar till vetenskaplig och annan litteratur.

### Enmansverk

*Kirjallisuuden sanakirja* är ett verk av en man, Yrjö Hosiaisuoma, professor i finsk litteratur vid Tammerfors universitet. Naturligtvis har författaren haft medhjälpare (ett tiotal redaktörer och andra medhjälpare nämns i boken), men boken bär ändå hans prägel. Den gör inga försök att vara en neutral och objektiv termförklaringslista, utan ofta är det en mycket personlig berättarröst som talar i förklaringarna och bakgrundsuppgifterna. Trots detta fungerar boken väl även som faktahandbok, och läsaren kan antligen inom samma pärmar få uppgifter på finska både om den klassiska litteraturvetenskapliga terminologin och om begreppsapparaten i de senaste årtiondenas litteratur-

forskning. Litteraturforskningen rör sig bland teorier och frågeställningar som hör till många andra områden och använder därför ord som hänför sig till psykologi, filosofi, sociologi, språkvetenskap, informationsöverföring – ja till hela kulturforskningens vida fält, och glädjande många av dessa ord har kommit med i Kirjallisuuden sanakirja. Där finns också många ord som hänför sig till ungdomskultur och musik, ofta rentav gränsfall som får läsaren att höja på ögonbrynen en aning. Vad allt är egentligen ”litteratur”?

Själv vill jag inte kräva en snävare gränsdragning vid valet av uppslagsord. Överflödet är en rikedom, och boken fungerar på ett plan som ett slags ordbok över främmande ord och nyord inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området (*diskurssi, camp, hiphop, kitsch, marginaali, paradigma, piraatti, pulp, rap, sovinismi* ’chauvinism’, *x-sukupolvi* ’generation x’). Den ger också tips om varifrån många modeord som har dykt upp också i det allmänna språkbruket egentligen härstammar. Så hör till exempel ordet *artikuloida* (artikuler) i den nya betydelsen ’strukturera’, ’anknyta’ till politikens och kulturforskarnas språk. Ordparet *suuret kertomukset* (de stora berättelserna) som används också i många andra än litterära sammanhang härrör å sin sida från en undersökning om postmodernismen inom den franska filosofin. Ordet *toiseus* (ung. ”annanhet”) kommer från den finska versionen av Simone de Beauvoirs verk *Det andra könet*, feministlitteraturens klassiker. Ordboken ger en grundlig förklaring också när det gäller andra termer som används när litteratur behandlas ur kvinnoforskningssynvinkel (*naiskirjoitus, oman alue, queer-teoria*). Ändå utgör de traditionella litteraturforskningstermerna en så stor andel av orden i boken att den inte på något sätt kan anklagas för att vara trendig. Å andra sidan kan ingen ordbok vara helt à jour med utvecklingen. I förordet ger författaren därför sina läsare ett gott råd, som i översättning lyder: ”Den bästa uppfattningen om det aktuella läget inom den vetenskapliga diskussionen får man genom att följa de färskaste undersökningarna och de periodiska publikationerna inom området.” I den litterära ordboken hittar läsaren i alla fall också många andra ord än de alltid aktuella termerna inom den klassiska poetiken (*katharsis*) eller benämningarna på versmått.

### **Ordbokens struktur**

Till sin struktur påminner boken om en traditionell ordbok eller uppslagsbok. Under ett uppslagsord och dess parallellformer ges motsvarigheter på olika språk, och av dessa motsvarigheter kan också ordets

etymologi framgå: *rap*, *räppi*, englannin *rap* = isku, läimäys (*rap*, *räppi*, engelskans *rap* = slag, smäll). Ofta finns det också andra uppgifter om uttryckets ursprung. För en del ord ges motsvarigheter på flera olika språk, för andra bara på ett språk. Det här ger anledning att förmoda att de motsvarigheter som finns med i boken faktiskt är sådana som används i verkligheten, det vill säga att författaren inte till varje pris har velat skapa finska motsvarigheter som ändå inte används. Författaren själv ger endast upplysningen att han har tagit med de viktigaste motsvarigheterna på främmande språk, i allmänhet åtminstone på engelska, franska, svenska och tyska. Många kulturbundna ord saknar helt motsvarigheter på andra språk (t.ex. finskans *lastu* 'spåna', en benämning som Juhani Aho använde för sina små prosastycken).

Sedan följer en definition av den term som utgör uppslagsord, och därefter ges (mycket färgstarka) bakgrundsuppgifter samt exempel. I slutet av artikeln hänvisas till närliggande uppslagsord och till litteratur som behandlar ämnet närmare. I sin enklaste form kan en ordartikel som innehåller allt det ovannämnda se ut till exempel som följer:

#### **understatement**

en *understatement* vähättelevä, varovainen ilmaus

Laimea ja pidättyvä kommentti tai muu sanonta, jollainen on luonteellinen brittien kuivalle ironialle (*dry mock*). Aprillipäivänä 1990 Saska Saarikoski hahmotteli Aamulehdessä englantilaisen elokuvan tyypillisen kohtauksen, jossa kuolettavasti haavoittunut sankari lausahtaa täydellisellä Oxford-aksentilla: ”Not a very pleasant day to die, indeed.” Suomalainen sananlasku kertoo: ”Ensimmäinen päivä on pahin hirressäkin.”

Vrt. **litoteesi**, **meiosis**

#### KIRJALLISUUTTA

O. Jespersen: *Negation in English and Other Languages* (1917).

I översättning:

#### **understatement**

eng. *understatement* ett yttrande som är försiktigt och tar till i underkant

En modest och återhållsam kommentar eller annan fras av det slag som representerar typisk brittisk ironi (*dry mock*). Den 1 april 1990 skisserade Saska Saarikoski i tidningen Aamulehti en typisk scen i en engelsk film, där den dödligt sårade hjälten med perfekt Oxfordaccent faller repliken: ”Not a very pleasant day to die, indeed.” Ett finskt ordspråk lyder: ”Den första dagen är värst även i galgen.”

Jfr *litotes*, *meios*

I samband med detta ord förvånar man sig över att den finska motsvarigheten till *understatement*, nämligen *vähätelmä* (en substantivisk avledning av verbet *vähätellä*), inte nämns i förklaringen trots att ordet har använts åtminstone inom översättningsvetenskapen och lätt skulle ha kunnat hittas i flera källskrifter, till exempel i den finska basordboken Suomen kielen perussanakirja, som är en beskrivning av ordförrådet i det nutida finska allmänspråket. Av den litterära ordbokens litteraturförteckning framgår att basordboken inte heller i övrigt har använts. Varför? Den innehåller ju rikligt med termer från olika områden, också från litteraturens område. I andra avseenden är Hosiaisluomoa mycket puristisk. Ibland går han påfallande långt i detta avseende – till exempel ordet *sublimointi* (sublimering) kommer upp endast som hänvisningslemma, och dess betydelse förklaras under det tämligen sällsynta, rentav högtidliga ordet *ylevöinti*.

Såsom framgår av artikeln *understatement* kan exempelaterialet vara mycket personligt färgat. Ibland fungerar detta väl och ger läsaren en verklig aha-upplevelse. I andra fall kan ordflödet i exempeldelen göra att läsaren frågar sig om allt detta är väsentligt. Hosiaisluomoa drar sig inte för att använda i hög grad värderande omdömen i sina ordförklaringar. Så här låter det (i översättning) när han förklarar ordet *artikuloida* (artikulera): ”I en föränderlig kultur växlar textkontexterna och därmed också artikulationerna snabbt. Sloganen ’Tosi on!’ (Det är sant!) som skulle framhäva pålitligheten hos banken Kansallis-Osake-Pankki låter närmast ironisk sedan banken gått omkull.” Visst är det ärligt att säga rent ut. Också i ordböcker och andra faktaböcker som ser objektiva ut finns det ju alltid mellan raderna en värdeladdning som avspeglar tidsperioden och författarna.

Värderingsfrågor kan man fundera på också när man granskar vilka ord som har tagits med i ordboken och letar efter ord som har utelämnats. Vissa grundtermer riktigt lyser med sin frånvaro, eftersom de i alla fall ofta förekommer i förklaringarna till andra ord – till exempel *sanataide* (ordkonst). Sedan finns det ord som visserligen får en förklaring, men är gömda i artiklar som handlar om andra termer. Så hittar man till exempel *tyttöromaani* (flickbok) under *nuorisokirjallisuus* (ungdomslitteratur), men man hade gärna sett att ordet hade kommit upp ens som ett hänvisningslemma att gå vidare från. Någon definition på *lyhytproosa* (kortprosa) finns inte, men ordet används i artikeln *novelli* (novell). Den som vill uppdatera sina kunskaper med hjälp av boken kan ibland bli förskräckt: finns det verkligen inget ord

*nelisäe*, fastän ordet fortfarande ingår i allmänspråkliga ordböcker? Nej, men om man inte ger upp hittar man hänvisningslemmat ”Omar Khajamin säkeistö, ks. Kvartetti, ruba’i”. I texten under det sistnämnda ordet, alltså ”ruba’i”, förekommer också ordet *nelisäe*, så det tycks fortfarande vara gångbart.

Boken innehåller många historiska och lokala kuriositeter (vem var *yliopiston älypää*, eng. *university wits?*), medan vissa ord som fortfarande lever även om de kanske är föråldrade ur den moderna forskningens synvinkel helt har förbigåtts. Så saknas till exempel ordet *tyylioppi* (stillära), som av allt att döma helt har trängts undan av *stilistiikka* (stilistik) och *tyylintutkimus* (stilforskning).

Naturligtvis kan man fundera över valet av uppslagsord i det oändliga. Hosiaisuoma har i intervjuer själv berättat att han redan nu skulle vilja utöka sitt verk med ungefär etthundra nya uppslagsord och att en ny upplaga är att vänta om ungefär fem år. Han har också lovat göra vissa artiklar mer omfattande. I de recensioner som hittills har publicerats har skribenterna mycket riktigt förundrat sig över skillnaderna i omfattning mellan artiklarna över olika uppslagsord. Varför får *urheilukirjallisuus* (idrottslitteratur) och *juomalaulu* (dryckesvisa) mer utrymme än *modernismi* (modernism) eller *proosa* (prosa)? Ojämnheten när det gäller innehållet i artiklarna avspeglar naturligtvis också författarens egna värderingar – och intressen.

### **Mycket gott, lite dåligt**

Frågetecknen kring valet av uppslagsord och ojämnheten i fråga om artiklarna utgör ändå inte en så stor olägenhet för läsaren som avsaknaden av ett heltäckande register. Om verket hade publicerats i elektronisk form skulle ordsökningen ha gått smidigt, men en bok av det traditionella slaget kräver ett ordentligt register. Som det nu är finns det inget register över uppslagsordens motsvarigheter på främmande språk eller över de synonymer som förekommer i förklaringarna. Det är alltså inte lätt att hitta en term om man bara vet hur den lyder på svenska eller engelska. Det kan också hända att man inte hittar intressanta ord som *verbocrap* (ordskräp), som i den förklarande texten visar sig vara detsamma som det välkända begreppet *virastokieli* eller *kapulakieli* (byråkratspråk). I denna förklarande text skröder Hosiaisuoma förresten inte orden: *verbocrap* är alltså (i översättning) ”en jargong för verbokrater och andra byråkrater, endast till hälften läs- och skrivkunniga tjänstemän; byråkratspråk; nyord som introducerats av J.A. Cuddon (1991). Utmärkande för *verbocrap* är en oslipad syntax,

grammatikfel, oändliga omskrivningar, grötmyndighet och uppblåsthet.”

Hosiaisluomas litterära ordbok kan åtminstone inte anklagas för att innehålla verbocrap. Den är skriven på ett naturligt och lättläst allmänspråk. De finska uppslagsorden är i allmänhet föredömliga både till form och ortografi. Till läsbarheten bidrar att ordartiklarna inte utöver språkbeteckningarna innehåller förkortningar eller komprimerat ordboksspråk av det slag som ofta gör det svårt att läsa ordböcker. Det finns många nivåer i boken, och därför lämpar den sig för en stor läse- och användarkrets. Bakom den lite pratiga stilen som i viss mån ger upphov till delade meningar hör man rösten av en vis föreläsare som givmilt delar med sig av sin kunskap. I väntan på nästa upplaga (som kommer att vara kompletterad och förhoppningsvis också innehålla ett register) kan de finska litteraturforskarna och litteraturvännerna glädja sig över ett bra basverk, som inte endast är en nödvändig ordbok utan också inbjuder till nöjesläsning.